

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-1>

СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВИХ ВИКЛИКІВ

Алексєєнко Л. М., Тулай О. І., Алексєєнко М. Д.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Характерною рисою сучасності є активізація трудової міграції в умовах глобальних викликів, оскільки особи, зайняті трудовою діяльністю, потребують економічного стимулювання й відповідного соціального захисту. Для досягнення достатнього рівня життя громадян державні регулятори розробляють політику, спрямовану на підвищення якості трудових ресурсів, розвиток і реалізацію трудового потенціалу кожної окремої людини. В умовах глобальних військових викликів системне фінансування в людський капітал дає змогу краще підготувати населення до вирішення технологічних і техногенних економічних проблем. Директор Європейського департаменту Міжнародного валютного фонду Альфред Камер (Alfred Kammer) визнає, що біля 5 млн біженців уже покинули зону бойових дій у ході самого масового переселення на континенті із часів Другої світової війни, і ще мільйони стали внутрішньо переміщеними особами¹.

В умовах військової агресії домогосподарства є важливим суб'єктом усіх соціально-економічних трансформацій, що наявні у процесах державного розвитку на національному і регіональному рівнях. У «Доповіді з питань глобальної фінансової стабільності» (2022) зазначено, що військова агресія збільшує ризики, що загрожують фінансовій стабільності в усьому світі, і викликає питання про довгострокові наслідки для країн і ринків. Тому війна, що почалася на тлі вже вповільненого відновлення економіки після пандемії, готується стати випробуванням на міцність для стійкості фінансових ринків і є загрозою для фінансової стабільності².

Фінансовий потенціал домогосподарств як частини фінансового потенціалу держави є резервом

інвестиційних джерел для відбудови економіки та збільшення доходів бюджетів різного рівня. Фінансовий потенціал домогосподарств формується за рахунок грошових коштів, які суб'єкти господарювання витрачають на оплату праці. Витрачаючи ці кошти, населення задовольняє свій попит на необхідні товари та послуги, а суб'єкти господарювання отримують доходи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Векторність наукових досліджень ґрунтується на трансформації суспільства і трудових ресурсів в умовах кризової циклічності³; вибору пріоритетів фінансування трудових ресурсів⁴; особливостей міграційних процесів в умовах кризової циклічності розвитку економіки⁵. У міжнародній практиці особлива увага приділяється питанням своєчасності і повноти виплати допомоги з використанням полісів страхування при звільненні чи переходу на іншу роботу⁶. Віддаючи належне існуючим напрацюванням та не применшуючи їх вагомості, слід акцентувати увагу на збереженні та трансформації трудових ресурсів з урахуванням сучасних тенденцій функціонування

¹ Alfred Kammer. La guerre en Ukraine porte un coup sévère à la reprise économique en Europe. Retrieved from: <https://www.imf.org/fr/News/Articles/2022/04/22/blog042222-eureo-war-in-ukraine-is-serious-setback-to-europe-economic-recovery> (accessed: April 28, 2022).

² Tobias Adrian. Financial Stability Risks Grow as War Complicates Push to Contain Inflation. Retrieved from: <https://blogs.imf.org/2022/04/19/financial-stability-risks-grow-as-war-complicates-push-to-contain-inflation/> (accessed: April 28, 2022).

³ Побережна К. В., Верютіна В. Ю. Активізація трудових ресурсів підприємства як запорука його інноваційного розвитку. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2015. № 26 (1135). С. 48–54; Engler Philipp, MacDonald Margaux, Piazza Roberto, Sher Galen. Migration to Advanced Economies Can Raise Growth. Retrieved from: <https://blogs.imf.org/2020/06/19/migration-to-advanced-economies-can-raise-growth/> (accessed: April 19, 2022).

⁴ Куценко Т. Ф. Бюджетне фінансування соціальної сфери в Україні: короткий аналітичний огляд. *Економіка та держава*. 2013. № 9. с. 32–36; Кропивницький М. О. Про поняття джерел фінансування соціального забезпечення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. 2016. № 850. С. 39–47; Cerra Valerie, Fatas A., Saxena Sweta Chaman. Hysteresis and Business Cycles. Working Paper. No. 20/73. May 29, 2020. 50 p.

⁵ Онуфрієнко Олексій. Феномен циклічності у взаємодії громадянського суспільства та органів державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 1(28). С. 37–46; Європейський вектор модернізації економіки в умовах сталого розвитку промислового регіону [текст] : [монографія] / під заг. ред. д. е. н., проф. Метеленко Н. Г. К.: Інтерсервіс, 2021, 378 с.

⁶ G. François, J. Naritomi (2021). Job Displacement Insurance and (the Lack of) Consumption-Smoothing. *American Economic Review*, 111 (3). pp. 899-942.

міжнародного ринку праці і глобальних військових викликів⁷.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуалізуються пріоритети повернення в Україну біженців, внутрішньо-переміщених осіб та їх включення до економічних процесів. Оскільки трудова міграція пов'язана як з матеріальним станом працівників домогосподарств, так і з безпековими аспектами, тому при прийнятті рішення щодо доцільності міграції працівники домогосподарств повинні вибрати стратегію поведінки з урахуванням, як використання сімейного бюджету, так і фінансової доцільності врегулювання міграції. Це потребує аналізу стану ринку праці, доходів та умов життя населення в Україні для вибору мотиваторів міграції; визначення ролі фінансової політики домогосподарств в умовах трудових міграційних процесів та розробки грантового характеру фінансування Плану відбудови України; оцінки впливу циклічності кризових явищ на міграційну поведінку населення при виборі стратегії доцільності міграції.

Формулювання цілей. Метою дослідження є визначення поступальності нових знань у трудових відносинах в умовах кризових явищ, взаємозв'язку фінансових аспектів з поглибленням міграційних процесів в умовах глобальних військових викликів. Вважаємо, що важливим є постулат визнання трудового потенціалу основною умовою гарантування національної та соціальної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах кризових ситуацій створюються відповідні поля готовності (фінансове, соціальні стандарти, інформаційне, енергетичне забезпечення) для їх подолання. Українська економіка від початку повномасштабного вторгнення продовжує працювати та пристосовується до нових умов. Мусимо визнати, що рівень поступу та міра зрілості суспільства визначається тими концепціями і програмами, відповідно до яких забезпечується соціальний захист й економічне стимулювання осіб, зайнятих трудовою діяльністю.

Збереження і розвиток трудових ресурсів потребує визначення, по-перше, отримання Україною надійних гарантій безпеки з неможливістю відновлення бойових дій на нашій території. По-друге,

початком підготовки для проведення післявоєнної відбудови економіки. По-третє, безпековий фундамент сприятиме нормалізації трудової міграції і сприятиме соціальному діалогу на ринку праці.

Формування грошових ресурсів населення відбувається на основі трудової діяльності (заробітна плата та дохід від підприємницької діяльності), поточних соціальних трансфертів, власності. Населення акумулює та використовує грошові кошти, які надходять із різних джерел. Грошові кошти використовуються на споживання та заощадження. Таким чином, відбувається взаємодія населення з виробничою та фінансовою сферами. Результати економічної та виробничої діяльності населення впливають на добробут як окремої людини, так і всієї держави, а розширене споживання та інвестиційний характер заощаджень формують вектор сталого людського розвитку.

Обсяги оплати праці найманих працівників та кінцевих споживчих витрат домогосподарств як складових валового внутрішнього продукту упродовж 2010–2019 рр. характеризувалися чіткою тенденцією до зростання. У постійних цінах 2010 р. динаміка валового внутрішнього продукту і кінцевих споживчих витрат суттєво відмінна, зокрема кінцеві споживчі витрати домогосподарств в 2019 р. у порівнянні з 2018 р. зросли на 7,4%, а з 2010 р. – на 30,1%, тобто це зростання фізичного обсягу кінцевого споживання, при цьому в 2014–2015 рр. відбулося зменшення на 8,3% і 19,8%. Оплата праці найманих працівників в 2019 р. у порівнянні з 2018 р. зросла на 17,2%, а з 2010 р. – в 3,3 рази. Кінцеві споживчі витрати домогосподарств у 2019 р. збільшилися у порівнянні з 2018 роком на 21,1%, а з 2010 р. – в 3,3 рази⁸.

За допомогою методу головних компонент з'ясуємо, як показники фінансового становища українців впливають на міграційні процеси. Проведений аналіз дозволив нам відібрати 9 показників: економічно активне населення у віці 15-70 років, тис. осіб, – x_1 ; зайняте населення, тис. осіб – x_2 ; безробіття населення у віці 15-70 років, тис. осіб – x_3 ; Кількість зареєстрованих безробітних тис. – x_4 ; кількість вакансій, тис. – x_5 ; середня тривалість пошуку роботи, місяців – x_6 ; сукупні ресурси домогосподарств, грн – x_7 ; сукупні витрати домогосподарств, грн за місяць на одне домогосподарство – x_8 ; частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму – x_9 (табл. 1).

Як видно з табл. 1, наявна достатня кількість сильно корелюючих значень між показниками, що свідчить про можливість застосування факторного аналізу. При цьому проведемо обертання отриманої матриці навантажень методом Варімакс. За даними 9 показників отримано 2 некорельовані

⁷ Alekseyenko Lyudmyla, Tulai Oksana, Petrushenko Yuriy, Kuznietsov Andriy, Derkash Julia. Affordable housing for internally displaced persons: the priorities for investment and development in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2021. 18(1). P. 101-113; Alekseyenko Lyudmyla, Tulai Oksana. Financial Basis of Labor Resources Development: Essence-Genesis Nature. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством*: Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (31 бер. 2021 р.). Част. 1. Полтава, 2021. С. 520-521; Tulai Oksana, Alekseyenko Lyudmyla. Current trends in the financial support of state social programs. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки* : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (14 квіт. 2021 р.). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2021. С. 21-23.

⁸ Statistical collection "Income and expenses of the population in 2018" (2020). K.: State Statistics Service. 110 p.

Таблиця 1

Кореляційна матриця залежності між показниками

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	x_9
x_1	1								
x_2	0,99	1							
x_3	0,73	0,76	1						
x_4	0,43	0,44	0,46	1					
x_5	0,80	0,79	0,48	0,18	1				
x_6	0,45	0,46	0,49	0,47	0,40	1			
x_7	0,51	0,51	0,25	-0,34	0,66	-0,04	1		
x_8	0,23	0,22	0,03	-0,34	0,30	-0,05	0,77	1	
x_9	-0,50	-0,50	-0,41	-0,17	-0,52	-0,35	-0,52	-0,43	1

Таблиця 2

Власні значення і сумарні дисперсії компонент

Value	Eigenvalue	Total variance %	Cumulative %
1	4,536646	50,40718	50,4072
2	2,188739	24,31932	74,7265
3	0,736417	8,18241	82,9089
4	0,510008	5,66675	88,5757
5	0,433277	4,81419	93,3899
6	0,377206	4,19118	97,5810
7	0,132635	1,47372	99,0548
8	0,085072	0,94525	100,0000

Таблиця 3

Факторне навантаження на головні компоненти

	Компонента 1	Компонента 2
Кількість зайнятого населення	0,91	
Економічно активне населення	0,92	
Безробіття населення у віці 15-70 років	0,83	
Кількість вакансій	0,74	
Середня тривалість пошуку роботи, місяців	0,69	
Доходи домогосподарств		-0,92
Сукупні витрати домогосподарств		-0,87
Кількість зареєстрованих безробітних	0,65	0,58
Частка населення нижче фактичного прожиткового мінімуму	-0,56	

компоненти, які в сумі пояснюють 74,7% дисперсії вихідних змінних (табл. 2).

Якщо власні значення компонент більші за 1, ми цілком справедливо можна віднести їх до головних.

Для візуального підтвердження правильного відбору головних компонент скористаємося критерієм «кам'янистого осипу». Відповідно до цього на графіку власних значень, починаючи з третьої компоненти, спостерігаємо спадаючу криву. Таким чином, графік (рис. 1) підтверджує доцільність виділення двох головних компонент.

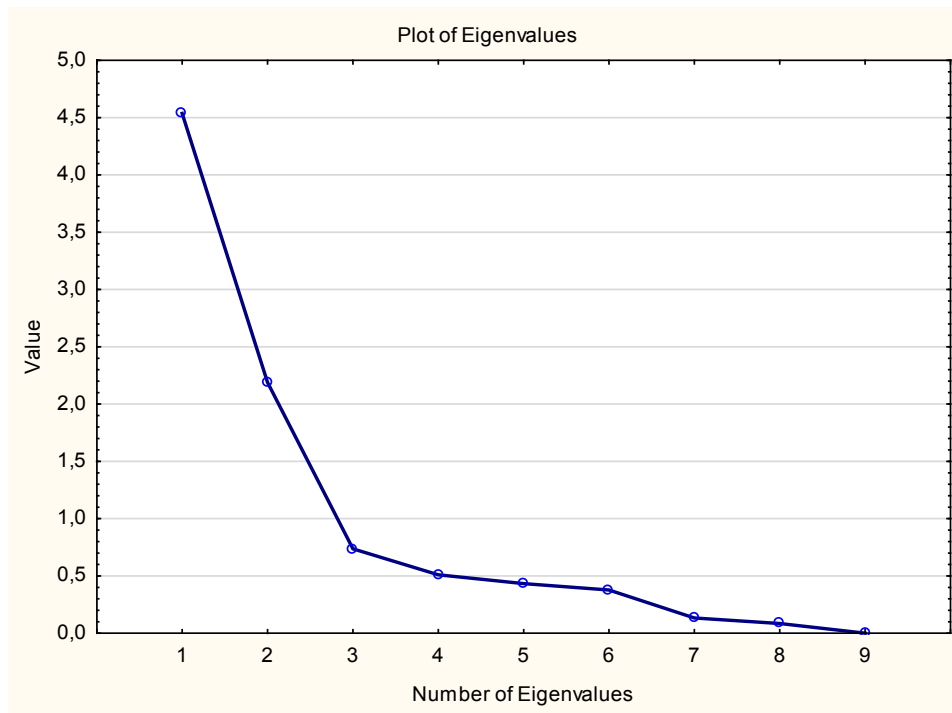
Для їх інтерпретації наведемо матрицю факторного навантаження, що характеризує істотність впливу кожного чинника (табл. 3). Як видно з табл. 3 значення відображають кореляції між відібраними головними компонентами і вихідними змінними.

Для зручності в даній таблиці відображено кореляції із значенням більшим за 0,5. Всі вихідні змінні формують значення головних компонент, і не має жодної змінної, яка б не увійшла і 1 або 2 компоненти.

Таким чином, найбільший вклад в першу компоненту вносять такі змінні: економічно активне населення, кількість зайнятого населення, безробіття населення у віці 15-70 років та кількість вакансій. Тобто перша компонента характеризує стан ринку праці.

В другу компоненту увійшли показники, які характеризують доходи та умови життя населення – доходи домогосподарств, сукупні витрати домогосподарств та кількість зареєстрованих безробітних.

Варто також виокремити відповідні кластери, до яких увійшли регіони, в яких спостерігалися схожі тенденції щодо фінансової та міграційної поведінки

Рис. 1. Графік власних значень компонент за критерієм «кам'янистого осипу»

Джерело: побудовано авторами

населення. Відповідно фінансова політика домогосподарств у цих регіонах може розроблятися за одним сценарієм. Так, у перший кластер увійшли Вінницька, Донецька, Запорізька, Полтавська, Харківська області. В другий кластер увійшли Житомирська, Сумська, Херсонська, Черкаська, Луганська, Хмельницька, Рівненська, Київська, Кіровоградська та Миколаївська області. В третій кластер увійшли Волинська, Тернопільська, Чернігівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька області. В четвертий кластер увійшли Дніпропетровська, Львівська, Одеська області та місто Київ.

В умовах військової агресії саме розвиненість інформаційно-мережевої економіки впливає на соціум і зумовлює адаптивність ділової активності домогосподарств як повноцінних і самостійних агентів ринку. Водночас виникає потреба в створенні нових робочих місць для професійних працівників.

При розробці грантового характеру фінансування Плану відбудови України варто враховувати сучасні заходи політики на ринку праці, спрямовані на організацію «більш екологічно чистих робочих місць» і полегшенню переходу для працівників на нові умови праці⁹. Джон Блудорн (John Bluedorn), Нільс-Якоб Хансен (Niels-Jakob Hansen) (2022) визнають, що це означає потребу підвищення зацікавленості

працівників у пошуку «зелених» посад шляхом проведення програм навчання й скорочення стимулів для професій, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища. Проте варто враховувати, що розвиток зеленої економіки передбачає поступове скасування прийнятих спочатку пандемії чи військових дій заходів по збереженню робочих місць у процесі стабілізації відновлення, оскільки такі заходи політики можуть послабити стимули для розвитку зеленої економіки. Альфред Каммер (Alfred Kammer) визнає, що війна служить нагадуванням про те, що Європа повинна активніше вживати заходів по зміцненню енергетичної безпеки, зокрема за допомогою розширення використання поновлюваних джерел енергії й підвищення ефективності¹⁰.

До 2050 року для досягнення нульових чистих викидів в світовій економіці здійснюють такі заходи: активізують інвестиції в «зелену» інфраструктуру (2023-2028 роки); передбачено поступове підвищення податку на викиди вуглецю (з 2023 року й вищі ставки, починаючи з 2029 року), що зумовить зростання цін на товари, пов'язані з підвищеними викидами; розроблено програму навчання для надання менш кваліфікованим працівникам допомоги в переході до «зелених» галузей (з 2023 року), що сприятиме підвищенню продуктивності менш

⁹ J. Bluedorn, N.-J. Hansen (2022). *The Right Labor Market Policies Can Ease the Green Jobs Transition*. April 13. Retrieved from: <https://blogs.imf.org/2022/04/13/the-right-labor-market-policies-can-ease-the-green-jobs-transition/> (accessed: April 19, 2022).

¹⁰ Alfred Kammer. La guerre en Ukraine porte un coup sévère à la reprise économique en Europe. Retrieved from: <https://www.imf.org/fr/News/Articles/2022/04/22/blog042222-europe-war-in-ukraine-is-serious-setback-to-europe-economic-recovery> (accessed: April 28, 2022).

кваліфікованих працівників у галузях з низьким обсягом викидів і відповідно стимулюватиме компанії підвищувати заробітну плату цим працівникам; передбачено податковий залік на зароблений дохід для зниження податків для працівників з більше низьким доходом (з 2029 року).

Від початку повномасштабного вторгнення українська економіка продовжує працювати та пристосовуватися до нових умов завдяки безперервній роботі банківської системи. Банки через війну з I кварталом 2022 року кардинально змінили настрої щодо динаміки кредитування: респонденти відзначили різке зниження попиту на кредити з боку населення і бізнесу, рекордне посилення стандартів кредитування та найнижчий рівень схвалення заявок. Крім того, банки не очікують відновлення попиту на кредити, за винятком сегмента МСП, а також прогнозують подальше посилення всіх видів ризиків, найбільше – кредитного й операційного¹¹.

Національний банк запровадив цілу низку заходів та обмежень, завдяки яким вдалося заспокоїти панічні настрої українців, повернути довіру до банків та збільшити залишки коштів на банківських рахунках¹². НБУ використовує багатофакторні моделі для оцінки ситуації з платіжним балансом. Станом на 1 квітня 2022 року банки надали додатково кредитів на суму 12,8 млрд грн; це 15% приросту кредитного портфеля за попередній рік, в якому державні банки продемонстрували рекордний приріст. З початку військової агресії банківська система видала 2,3 млрд грн кредитів, тобто кредитний портфель банківської системи не зменшився. Банки-учасники програми визнали додаткове кредитування аграрної галузі на 40 млрд грн. На 1 квітня 2022 року це 12 банків і пакети документів ще 17-ти банків на стадії підписання¹³. Зауважимо, що скорочення інтересу позичальників до довгострокових бізнес-кредитів і кредитів в іноземній валюті, так і потреба в оборотному капіталі, реструктуризації боргу та внутрішньому фінансуванні частково підсилюють попит на кредитування¹⁴.

¹¹ Банки, попри війну, очікують зростання корпоративного кредитного портфеля. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-popri-viynu-ochikuyut-zrostannya-korporativnogo-kreditnogo-portfelya--opituvannya-pro-umovi-bankivskogo-kredituvannya> (дата звернення: 26.04.2022).

¹² *The economy began to adapt to the war* (2022). Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/8/685423/> (accessed: April 19, 2022).

¹³ *The economy began to adapt to the war* (2022). Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/8/685423/> (accessed: April 19, 2022).

¹⁴ Alekseyenko Lyudmyla, Tulai Oksana. Peculiarities of Financial and Credit Relations in the Context of Digital Transformation of Financial Services. *Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. інт.-конф. (м. Острог, 22 жовтня 2021 р.). Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2021. С. 7–10.

Директор Європейського департаменту Міжнародного валютного фонду Альфред Камер (Alfred Kammer) визначає, що завданням Європи буде заново побудувати в Україні стійку економіку, що служить стимулом для повернення біженців, а також відновлення зруйнованої інфраструктури буде потрібно значне фінансування з істотним безоплатним елементом¹⁵. Національний банк веде активні переговори про створення спеціального рахунку, який буде адмініструвати МВФ для України, який фінансуватимуть країни G7 та, можливо, доєднаються інші розвинені країни. Європейський Союз, пам'ятаючи про руйнування та величезні втрати, завдані Україні внаслідок військової агресії зобов'язаний надати підтримку українському уряду для його невідкладних потреб. Лідери країн ЄС погодили створення Трастового фонду для відбудови демократичної України¹⁶. Трансформація ділової активності в умовах розвитку «зеленої» інфраструктури є привабливою для нашої країни. Однак робити висновки щодо її ефективності ще зарано, оскільки реформа ще триває і це має стати предметом для подальших наукових досліджень проблем регулювання банківської діяльності, у тому числі й надання інвестиційних послуг для відбудови української економіки.

Сучасна фінансова політика має бути спрямована на підтримку фінансового потенціалу працівників домогосподарств щодо задоволення їх матеріальних потреб, підтримки морального та фізичного стану. Фінансовий потенціал домогосподарств залежить від потоку доходів, частина якого безповоротно споживається, а інша – перетворюється в реальні й фінансові активи. Домогосподарства мають диференційовану фінансову структуру, яка включає доходи, витрати, інвестиції, фонди, зобов'язання, резерви¹⁷.

Розвиток нових форм фінансових відносин зумовлює продукування фінансових інновацій, які в умовах форсованої цифровізації економіка є багатомірними і модельованими, представленими як об'ємною системою векторів чи координат. Одні вектори визначають ціну, вартість, конкуренцію, інші – відносини публічно-приватного партнерства, конфлікт інтересів, а третій вектор – зелену екологію, соціум, соціальні стандарти. У березні

¹⁵ Alfred Kammer. La guerre en Ukraine porte un coup sévère à la reprise économique en Europe. Retrieved from: <https://www.imf.org/fr/News/Articles/2022/04/22/blog042222-eurreo-war-in-ukraine-is-serious-setback-to-europe-economic-recovery> (accessed: April 28, 2022).

¹⁶ EU leaders agree to set up a Solidarity Fund for Ukraine's reconstruction (2022). Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/26/684711/> (accessed: April 19, 2022).

¹⁷ Alekseyenko Lyudmyla, Tulai Oksana. Financial Policy Adaptability in the Conditions of Migration Processes Transformation. *Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління*: Матеріали II Міжнародного форуму EFVM'2021 / за заг. ред. проф. А. І. Ігнатюк (м. Київ, 28 вересня – 01 жовтня 2021 р.). Київ, 2021. Дослідницька секція "Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України". С. 11–13.

2022 року споживча інфляція в річному вимірі прискорила до 13,7% (із 10,7% у лютому); за підсумками 2022 року інфляція може перевищити позначку 20%, але залишатиметься контрольованою¹⁸. Зростання споживчих цін пов'язане з порушенням ланцюгів постачання та виробничих процесів, нерівномірним попитом, збільшенням витрат бізнесу, а також фізичним знищенням активів багатьох підприємств через військову агресію. Фінансові аналітики МВФ визнають, що жорсткість фінансових умов допомагає сповільнити зростання попиту, а також запобігти втраті контролю над інфляційними очікуваннями (тобто ситуацію, коли очікування подальшого зростання цін у майбутньому стає нормою) і повернути інфляцію на цільовий рівень¹⁹.

Частина сукупного грошового доходу домогосподарств набуває форми заощаджень, якщо задовольняються їхні фізіологічні потреби. Якщо доходи вищі від потреб, то виникає альтернатива «заощадження або споживання». Подорожчання товарів і послуг зумовлюватимуть, зокрема: порушення виробничих процесів; логістичні проблеми через тимчасову окупацію частини територій, руйнування транспортної інфраструктури; ефекти перенесення девальвації обмінного курсу гривні, яка відбулася напередодні війни; високу вартість енергоносіїв у світі. Національний банк та Уряд України здійснюють заходи для зростання цін, серед них: тимчасова фіксація обмінного курсу гривні; зниження податків, у тому числі непрямого оподаткування імпорту; фіксація цін на житлово-комунальні послуги; адміністративне регулювання цін на низку продуктів і товарів.

Заощадження домогосподарств є важливим чинником та інвестиційним ресурсом розвитку держави. Виконуючи відтворювальну функцію заощадження відіграють визначальну роль у розширеному відтворенні, створенні доданої вартості в країні. Відповідно держава надає населенню суспільні блага та послуги, фінансування яких залежить від податкових платежів як громадян, так і суб'єктів господарювання. Таким чином, виникають двосторонні фінансові відносини: з одного боку, держава обкладає населення податками, а з іншого – здійснює на його користь трансфертні платежі.

Для досягнення цілей домогосподарства здійснюють фондування, тобто створюють фонди, які потребують реалізації відповідної фінансової політики, адаптивної до динамічних змін соціуму і обраної стратегії розвитку домогосподарств. Важливою

є соціальна функція фінансової політики, скерована на соціальну допомогу, страхування, трансферти для сегмента працівників домогосподарств, які одержують допомогу з тимчасової непрацездатності, або були офіційно зареєстрованими і одержують допомогу з безробіття.

Органи місцевого самоврядування, які в результаті децентралізації набули достатніх повноважень мають сприяти вирішенню таких завдань: максимальне сприяння реєстрації ВПО; створення зручних можливостей подання ВПО документів на отримання соціальних допомог; надання продуктивних наборів та питної води; організація надання допомоги речами (постільна білизна, засоби гігієни); організація надання психологічної підтримки; сприяння наданню медичних послуг; організація надання освітніх послуг дітям дошкільного та шкільного віку, які віднесені до категорії ВПО²⁰.

При виборі фінансової політики доцільно враховувати номінальні доходи працівників за вирахуванням податків та інших обов'язкових платежів, тобто кошти, що використовуються населенням на споживання і заощадження. У домогосподарствах мотиватором трудової активності працівників є заробітна плата, яка становить значну частину номінальних і наявних їх доходів. Заробітна плата найманих працівників охоплює всі види винагороди за працю, включаючи надбавки, премії, доплати, нараховані в грошовій і натуральній формі, та заробітну плату, одержану резидентами закордоном. Працівники також одержують доходи від власності, соціальну допомогу, соціальні трансферти в натурі та інші поточні трансферти.

До початку повномасштабного вторгнення основна причина трудової міграції українців з різних регіонів за кордон полягала у труднощах із пошуком гідно оплачуваної роботи на батьківщині²¹. В умовах військової агресії відбувається гальмування економічної діяльності суб'єктів господарювання, безпекі витрати покладаються на бізнес, що впливає на його конкурентоспроможність. Фактично приватні інвестиції спрямовуються на збереження життєдіяльності²². Крім того, актуалізується проблематика

²⁰ Внутрішніх переселенців – 6,5 мільйона. Що з ними буде? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/13/685663/> (дата звернення: 26.04.2022).

²¹ Alekseyenko Lyudmyla, Tulai Oksana. Management of Rationalization of Labor Resources in the Context of Formation of the Social Market Economy. *Європейський вектор модернізації інженерної та економіко-управлінської освіти в умовах сталого розвитку промислового регіону: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 травня 2021 року, м. Запоріжжя)*. Наук. ред. Н. Г. Метеленко. Запоріжжя: ЗНУ Інженерний навчально-науковий інститут, 2021. С. 51–53.

²² Alekseyenko Lyudmyla, Tulai Oksana. Affordable housing for internally displaced persons: project approach and the priorities for investment. *Управління проектами: проектний підхід в сучасному менеджменті: Матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конференції фахівців, магістрантів, аспірантів та науковців (м. Одеса, 22 жовтня 2021 р.)*. Одеса: ОДАБА. 2021. С. 12-16.

¹⁸ Коментар Національного банку про поточний стан та перспективи економіки України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-pro-potochniy-stand-ta-perspektivi-ekonomiki-ukrayini> (дата звернення: 26.04.2022).

¹⁹ Tobias Adrian. Financial Stability Risks Grow as War Complicates Push to Contain Inflation. Retrieved from: <https://blogs.imf.org/2022/04/19/financial-stability-risks-grow-as-war-complicates-push-to-contain-inflation/> (accessed: April 28, 2022).

повернення в Україну біженців, внутрішньо-переміщених осіб та їх включення до економічних процесів.

Відповідно до теорії обраних уподобань («A Theory of Chosen Preferences») саме ендогенні переваги впливають на світоглядні позиції людей при прийнятті рішень щодо свого майбутнього і це генерує поведінкову динаміку²³. Оскільки сучасні трудові міграційні процеси зумовлено не тільки матеріальними перевагами (доцільністю), а й безпековими чинниками, тому варто враховувати і історичні аспекти міграції населення.

В світовій економіці спостерігається активізація міграційних процесів. Так, з 1990 року в світовій економіці чисельність мігрантів збільшилася на 120 млн і у 2019 році налічувалося понад 270 млн мігрантів. Міграційно привабливі країни мають, з одного боку, міграційний приплив працівників, який відіграє позитивну роль для економічного розвитку цих країн, тому останні 60 років частка мігрантів у світовому населенні тримається на рівні близько 3%²⁴, а з іншого – в міграційно привабливих країнах зростають протекціоністські і антимігрантські настрої. Розробка міграційних статусів скеровується на прийняття статусу резидента, введення спеціальних статусів для довгострокових тимчасових мігрантів.

Міграційна політика більшості країн раніше була орієнтована на тимчасову трудову міграцію і мала обмежувальний характер, але останні роки здійснюються заходи щодо довгострокової й постійної міграції, а також інтеграції і адаптації мігрантів. В США на протязі 100-річної історії при відстеженні пар «батько-син» виявили таку закономірність, що нащадки іммігрантів майже з кожної країни-виправлення мають вищі показники мобільності, оскільки намагаються досягти кращих матеріальних і кар'єрних перспектив для своїх дітей²⁵.

Складний та багатовекторний процес трудової міграції пов'язаний також з форсованим розвитком інформаційно-мережевої і зеленої економік, що збільшує попит на кваліфіковану робочу силу, оскільки змінюються продуктивність та інноваційні показники діючих фірм і домогосподарств, що потребують знань, зняття фінансових обмежень щодо вільного доступу до грошових потоків і інвестицій. Економічні аналітики визначають позитивний вплив вільного доступу іноземців, зокрема на швейцарський ринок праці, і відповідно створення можливостей для високоосвічених корінних жите-

лів займати керівні посади та отримувати вищу оплату праці²⁶.

Основними джерелами фінансування післявоєнної відбудови України повинні стати репарації від країни-агресора та допомога міжнародної спільноти. Поділяємо точку зору, що безпека за своєю природою є суспільним благом, що має надаватися державою та міжнародним співтовариством²⁷. Ключовими цілями післявоєнної відбудови економіки мають стати: відбудова знищених або пошкоджених унаслідок війни майна та інфраструктури; швидке відновлення економічної діяльності; повернення в Україну біженців, внутрішньо-переміщених осіб та їх включення до економічних процесів; формування засад для стійкого економічного зростання.

Висновки

Підсумовуючи зазначимо, що, по-перше, розвиток домогосподарств як повноцінних і самостійних агентів ринку важливий для відновлення української економіки. Домогосподарства є інфраструктурою, що дозволяє ефективно функціонувати й виконувати свої традиційні функції родині. Фінансовий потенціал домогосподарств має бути задіяним у процесах формування інвестиційної привабливості економіки. Домогосподарства мають стимулювати зростання виробництва через механізм сукупного попиту, задовольняти попит на фінансово-інвестиційні ресурси, необхідні для системного розвитку регіону, за рахунок власних заощаджень.

По-друге, на фінансовий потенціал домогосподарств впливає міграція працівників для задоволення фінансових потреб. Тому для вибору стратегії розвитку домогосподарств в регіональному розрізі необхідно визначити показники фінансового становища українців, які впливають на активізацію міграційних процесів. Фінансовий потенціал держави має бути скерований на інвестування відновлення зруйнованої після війни економіки: реконструкції житлового фонду²⁸; відбудові фізичної інфраструктури; відродженні промислового сектору; підтримці малих і середніх підприємств; створенні виробничих потужностей для посилення обороноздатності країни. У соціальному аспекті

²³ B.D. Bernheim, L. Braghieri, A. Martinez-Marquina, D. Zuckerman (2021). A Theory of Chosen Preferences. *American Economic Review*, 111 (2). pp. 720-54.

²⁴ Ph. Engler, M. MacDonald, R. Piazza, G. Sher (2020). Migration to Advanced Economies Can Raise Growth. Retrieved from: <https://blogs.imf.org/2020/06/19/migration-to-advanced-economies-can-raise-growth/> (accessed: April 19, 2022).

²⁵ R. Abramitzky, L. Boustan, E. Jacome, S. Perez (2021). Intergenerational Mobility of Immigrants in the United States over Two Centuries. *American Economic Review*, 111 (2). pp. 580-608.

²⁶ A. Beerli, J. Ruffner, M. Siegenthaler, G. Peri (2021). The Abolition of Immigration Restrictions and the Performance of Firms and Workers: Evidence from Switzerland. *American Economic Review*, 111 (3). pp. 976-1012.

²⁷ Богдан Тетяна. Відбудова економіки: напрямки, важелі, інститути. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/25/686208/> (дата звернення: 26.04.2022).

²⁸ Tulai O., Alekseyenko L. Financially affordable housing for internally displaced persons in the face of global and national challenges. *Regional Policy in the Post-Pandemic Europe: Collection of abstracts for the 1st International Discussion Platform within the framework of the EU Jean Monnet Project 612067-ERR-1-2019-1-UA-EPPJMO-MODULE "European Regional Policy: Balance of Local, National and Pan-European Interests"* (Ternopil, April 22, 2021). Ternopil: WUNU, 2021. P. 26-29.

необхідно підтримувати реабілітацію постраждалих²⁹, відновлення соціальної інфраструктури та сфери соціальних послуг.

Цьому сприятиме адаптивність Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, яка визначає п'ять стратегічних напрямів: фінансова інклюзія, розвиток фінансових ринків, фінансова стабільність, макроекономічний та інноваційний розвиток³⁰. Варто скоординувати напрями у розрізі

²⁹ Tulai Oksana, Alekseyenko Lyudmyla. Social Aspects of Program-Target Financing of Support for Persons with Disabilities. *Публічне управління для сталого розвитку: виклики та перспективи на національному та місцевому рівнях: збірник матеріалів VI міжнар. наук.-практ. конф. (27-28 травня 2021 р.)*. Маріуполь (Україна). Маріуполь-Київ: ПП. Шаліков Р. Р., 2021. С. 150-153.

³⁰ Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року (нова редакція). URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025 (дата звернення: 26.04.2022).

стратегічних цілей, так і індикаторів виконання. Це сприятиме посиленню заходів із забезпечення стійкості державних фінансів, розширенню кредитування економіки і створення умов для залучення довгострокових ресурсів.

По-третє, при виборі стратегії фінансової політики потрібно враховувати стан ринку праці і доходи та умови життя населення. Стратегія відбудови економіки має враховувати досвід Європейського Союзу при постконфліктній реконструкції балканських країн та їх перед-вступної підготовки і використання таких програм як «PHARE», «OBNOVA», «SAPARD», «CARDS», ресурсів Європейського інвестиційного банку та ЄБРР. При дослідженні головних компонент економічно активного населення і доходів домогосподарств доцільно враховувати регіональний підхід.

Інформація про авторів:

Алексєєнко Михайлівна Людмила,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління та адміністрування
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Західноукраїнського національного університету
32, вул. Дністровська, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна

Тулай Оксана Іванівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин та дипломатії
Західноукраїнський національний університет
11, вул. Львівська, м. Тернопіль, 46009, Україна

Алексєєнко Максим Дмитрович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри банківської справи та страхування
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
54/1, пр. Перемоги, м. Київ, 03057, Україна

Information about the authors:

Alekseyenko Lyudmyla Mychajlivna,
Doctor of Science in Economics, Professor,
Head of the Department of Management and Administration
Ivano-Frankivsk Research and Development Institute of Management
West Ukrainian National University
32, Dniester str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine

Tulai Oksana Ivanivna,
Doctor of Science in Economics, Professor,
Head of the Department of International Relations and Diplomacy
West Ukrainian National University
11, Lvivska str., Ternopil, 46009, Ukraine

Alekseyenko Maksym Dmitrovich,
Doctor of Science in Economics, Professor,
Professor at the Department of Banking and Insurance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine